

(בגמ' שם) גויים אינם מטמאים אף במגע ומשא, אין למדים מכאן את דין ציון קברים, אלא מאחת הדרשות האחרות, וציון העצמות במלחמת גוג אינו משום טומאה, רק כדי לנקות את ארץ ישראל מן המתים, שלאחר שיצינו את המקומות בהם מפוזרות עצמות חיל גוג, יאספו אותן ויקברו אותן ב'גיא המון גוג' (תוס' נדה נז, א ד"ה ובנה).

וּמְצָא אֶבֶן אַחַת מְצִיִּינָה אֶף עַל פִּי שְׂאִין מְקִיִּימִין כֵּן – כמבואר בבבליא עליל שדורשים מ'אצל' שיש לציון סמוך לקבר ולא על הקבר עצמו (קרבן העדה), ואף אם עבר ועשה, אין מקיימים ציון זה, אלא מתקנים ומניחים אותו במקומו הראוי (תקלין חדתין). אך לדעת הבבלי (מו"ק טו, א), הדין שצריך לציון סמוך לקבר ולא על גביו, זהו רק כשאין אבן על גבי הקבר ומציינין בסיד על הקרקע שמעליו, שאז לפעמים אין הציון ניכר להולך שם עד שכבר עומד על הקבר, אבל כשיש אבן גבוהה על גבי הקבר, יכול לציון עליה עצמה, כיון שהציון ניכר להולך שם קודם שעומד על גביה (רש"י שם בשם רבו), ושלא כמבואר בירושלמי כאן (שיירי קרבן; הגהות תקלין חדתין המובאות בספר מחוקק ספון). ויש שכתב, שגם הבבלי מודה לירושלמי שלכתחילה אין לציון על גבי הקבר עצמו, אף אם יש עליו אבן (ר"ש סיריליאן).

אִין מְצִיִּינִין עַל הַקְּבֵר שְׂמָא נִתְעַבַּל הַקְּבֵר, ובבבלי (מו"ק ה, ב) מבואר, שאין זה אלא כשיש כזית מצומצם מבשר המת, שבשעה מועטת מתעכל ופוחת מכזית, אבל אם יש בו יותר מכזית, כך שיש בו שהיית זמן עד שמתמעט מכזית, צריך לציינו. ויש שפירשו כך גם בדעת הירושלמי (פני משה), וכן משמע בתלמיד הרשב"ש ובר"ש סיריליאן, אך ראה רבינו משולם).

מוֹטֵב שְׂיִתְקַלְקְלוּ בּוֹ לְשַׁעָה וְאֵל יִתְקַלְקְלוּ בּוֹ לְעוֹלָם, והקלקול שיגרם לשעה, אין הכוונה שיעבור שם אדם ויטמא ללא ידיעתו ויאכל תרומה או קדשים, שאם כן לקולקול זה חמור יותר מהקלקול לעולם – שעל אכילת תרומה בטומאה חייב מיתה בידי שמים ועל קדשים חייב כרת, ואילו הקלקול שיגרם לעולם שירפזו על כך לחינם קדשים או תרומה, אין בו כרת או מיתה – אלא גם לשעה החשש הוא רק שירפזו לחינם, אבל אין חשש שיאכל בטומאה, כי מאחר שהוא זמן מועט בין הקבורה לעיכול, יוצא קול על הטומאה שקבור שם מבשר המת, ולכן גם אם יש אדם שעבר שם ולא ידע, בודאי ישמע על כך מאחרים קודם שיאכל (ע"פ תלמיד ר"י מפריש מו"ק ה, ב, ראה לשון הגמ' שם 'מוטב ישרפו עליו תרומה וקדשים לפי שעה ואל ישרפו עליו לעולם').

מְשִׁנָּה. הַתְּקִינּוּ שְׂחִינּוּ מִפְּקִירִין אֵת כָּל הַשְּׂדֵה, כלומר את כל היבול הגדל בשדה, אך לא את הקרקע עצמה (משמעות הטור ח"מ סוף רעג; חזו"א כלאים א, טז). ויש שהסתפק בזה (מנחת חינוך מצוה רמה אות יא).

ולאחר שיעקור בעל השדה את הכלאים, יכול הוא עצמו לחזור ולזכות ביבול שדהו (מנחת חינוך שם ט, א), אך כל זמן שלא עקרו לא תועיל לו זכייתו, כיון שחוזר ונעשה הפקר (חזו"א שם, וראה להלן).

הפקר זה חל מעצמו ואין בית דין צריכים להכריז על כך שהם מפקירים את השדה (טור שם). ויש שכתב, שאין הפקר חל מאליו עד שיכריזו בית דין על כך (ב"י שם). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע שם, חזו"א שם ב, יא, וראה דרך אמונה כלאים ב, טז בבה"ל, שדן בלשונות הראשונים בזה).

אֲדָר שְׁנֵי תַנְיִין – ומחלוקתם היא מה נקרא 'אדר' סתם בלשון בני אדם, לדעת רבי יהודה אדר ראשון הוא הנקרא 'אדר' סתם בלשון בני אדם, ולכן גם בשטר יש לכתונו כך, ואילו לדעת רבי מאיר, אדר שני הוא הנקרא 'אדר' סתם בלשון בני אדם, וכך יש לכתונו בשטר (ביאור הגר"א או"ח תקסח, טז). ■ להלכה, בכתובת שטר בשנה מעוברת, באדר ראשון כותבים 'אדר' סתם, ובאדר שני 'אדר השני' [כרבי יהודה] (רמ"א או"ח תכו, א), ונכון לפרש בשניהם, שבאדר ראשון יכתוב 'אדר ראשון' ובשני 'אדר השני' [לחוש לדעת הפוסקים כרבי מאיר] (משנ"ב שם, ג, בשם האחרונים).

וְעוֹשִׂין כָּל צוֹרְכֵי הָרְבִים וְכוּ', אם לא היה להם פנאי להתעסק בהם קודם לכן (וכמו"ם בפיה"מ), שאגב שעוסקים אז בתקון הדרכים וציון הקברים שהתקלקלו בימות הגשמים, עושים גם את שאר צרכי הרבים (תוס' י"ט). ויש שכתבו, שקבעו זמן זה לעסוק בו בצרכי הרבים הואיל והוא קרוב לסוף השנה למנין החודשים (ראה מאירי ותפארת ישראל יכ"ו).

תִּפְתָּר שְׂהִיָּתָה הַשְּׁנָה אֶפְיָלָה וְאִין הַצְּמִיחִין נְכָרִים, ובבבלי (מו"ק ג, א) תירצו עוד, שעל הזרעים שדרך לזורעם בתחילת החורף, יוצאים באדר שאז הם כבר ניכרים, ועל הירקות, שאין דרך לזורעם אלא בסוף החורף, יוצאים בניסן שרק אז הם ניכרים. או שעל מינים הממהרים לצמוח יוצאים באדר, ועל מינים המאחרים לצמוח יוצאים בניסן (ראה תלמיד ר"י מפריז וראשון לציון שם).

מְנִיין לְצִיּוֹן – היכן נרמז בכתוב שצריך לציון את הקברים (תקלין חדתין). אמנם, ציון הקברים אינו אלא מדרבנן (משמעות הגמ' נדה נז, א, אולם ראה ערוך לנר שם שביאר באופן אחר), והפוסקים שהגמ' הביאה להלן אינם אלא אסמכתא (תוס' ב"ב קמז, א ד"ה מנין). ויש שכתבו, שציון הקברים הוא מדאורייתא (תוס' מו"ק ה, א, ממשמעות הגמ' שם, וכע"ז ברש"י שם, אולם ראה ריטב"א שם שביאר באופן אחר), והפוסק ביחזקאל המבואר להלן אינו אלא אסמכתא [שהלכה למשה מסיני היא ובה יחזקאל וכתב מקרא לסומכה עליו] (ע"פ גמ' מו"ק שם).

וטעם ציון הקברים הוא כדי שידעו שיש שם מת ויזהרו הכהנים מלהאחיל עליו (פיה"מ במשנה לעיל ב, א, וראה רש"י ב"מ פה, ב ד"ה מציינין), או כדי שלא יאהילו על הקבר אוכלי טהרות ויטמאו (רש"י מו"ק שם, רא"ש על המשנה לעיל שם), או כדי שלא יטמאו הטהרות שבידם אם יאהילו עליהם (מאירי במשנה שם, ראה בגמ' להלן). ■ להלכה, גם בזמן הזה שכולנו טמאי מתים ואין לנו אוכלי תרומה בטהרה, צריך לציון את הקברים משום טומאת כהנים (ראה שו"ע או"ח תקמז, א; בנין ציון ק"ט).

עָצִים, מִיָּכֵן שְׂמִצִּינִין עַל הַעֲצֻמוֹת – אם יש בהן שיעור רובע הקב, או שהן רוב בנין הגוף, או רוב מנין עצמותיו, וכמבואר במשנה באהלות (ב, א) שבאופן זה הן מטמאות באהל (תקלין חדתין), אבל עצם אחת אינה מטמאה באהל, אלא רק במגע ובהיסט, ולכן פסוק זה אינו מקור גמור לכך שצריך לציון על העצמות, אלא רק 'רמז', כמבואר בגמ' במו"ק (ה, א), ומה שאמר יחזקאל שיצינו על עצם אחת, אינה אלא נבואה שכך יעשו ישראל לפגרים בארצם (רש"י כת"מ מו"ק שם).

ויש שהוסיף, שלדעת רבי שמעון (ויבמת סא, א) שגויים אינם מטמאים באהל, הטעם שיצינו את עצמות הגויים במלחמת גוג ומוגו הוא משום טומאת מגע ומשא, ולומדים מכך שכל שכן שיש לציון משום טומאת אהל. ולסוברים שלדעת רבי שמעון